

BOETHIUS'TA TANRI, SIFATLARI VE TELEOLOJİK DELİL

Tuncay AKGÜN*

Öz

Bu makaledeki temel amacımız, Hıristiyan düşüncesinin oldukça erken sayılabilecek bir döneminde yaşamış olan Boethius'un Tanrı anlayışını öğrenmek, Tanrı'ya yüklediği sıfatların neler olduğunu görmek ve aynı zamanda özellikle Tanrı'nın bilgi sıfatı gibi sıfatlarla ilgili ortaya çıkan problemleri nasıl çözdüğünü anlamaktır. Yine Tanrı'nın varlığı hakkında sıklıkla kullanılan delillerden olan Teleolojik delili nasıl yorumladığını da anlamaya çalışmak olacaktır. Boethius'u seçmemizin sebebi, böylesine önemli bir filozof ile ilgili ülkemizde özellikle din felsefesi alanında yapılan çalışmaların sınırlı olmasının yanı sıra, onun, kendisinden sonra Hıristiyan felsefe ve teoloji geleneğinde birçok önemli ismi etkilemiş olmasıdır. Anselm ve Aquinas gibi kendisinden sonra yaşamış büyük Hıristiyan düşünürlerini de etkileyen böyle bir düşünürün yaşadığı dönemi de dikkate alırsak, onun din felsefesiyle ilgili temel kavramlardan bazılarını nasıl anladığını ortaya koymanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Boethius, Tanrı, Tanrı'nın Sıfatları, Teleolojik Delil, Kö-tülük Problemi.

Abstract

God, Divine Attributes and Teleological Argument in Boethius' Thought

Our chief aim in this article is to try to understand the God perspective of Boethius which has lived through a very early period at the Christian thought, under the light of the role which has been attributed to God and at the same time, especially to inform how the problem was solved that has appeared about the roles like God knows everything. Again, we will try to understand has he commented on the teleologic proof, which is among one of the most believed proofs as the proof of God's existence.

* Yrd.,Doç.,Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri – Din Felsefesi Anabilim Dalı. tuncay.akgun@inonu.edu.tr

The reason we choose Boethius is that, there are so limited studies, especially studies on philosophy of religion, has been done about such on outstanding philosopher in our country and in addition to this again his affect on considerable characters that has followed him in Christian philosophy and theological tradition. I think it is important to put forward how he understood some of the chief understandings about philosophy of religion, considering the period which he had lived in and had affected outstanding Christian thinkers like Anselm and Aquinas that have lived before Boethius.

Key words: Boethius, God, God's attribute, teleologic evidence, the problem of evil.

Giriş

Din felsefesi denilince özellikle ülkemizde son yıllara kadar Analitik felsefe geleneği aklımıza geliyordu. Ve bu alanla ilgili okumalarımızın çoğu bu felsefe geleneğinin içinde olan son dönem felsefecilerle ve onların görüşleri ile sınırlı kalıyordu. Fakat bu alanda çalışma yapanların artık ilk dönem Hristiyan teologları ve filozoflarının ne söylediğini merak etmeye ve incelemeye başladıklarını görüyoruz. Bunun önemli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bugün Hristiyan teolojisinde tartışılmış birçok meselenin kökünün oralara dayandığını bu çalışmalar yapıldıkça daha iyi anlıyoruz. Eğer ilk elden yani eserlerinden bu büyük teolog ve filozofların din felsefesinin temel konuları ile ilgili tartışmalarına vâkıf olabilirsek, alanla ilgili daha yetkin ve ufku geniş çalışmalar ortaya koyabiliriz. Bir makaleyle de olsa bizi Boethius'un görüşlerini anlamaya iten sebepler bunlar oldu.

Roma imparatorluğunda Yeni Eflatunculuk, daha az karmaşık olan Plotinus'un doktrini olarak varlığını sürdürmüş gibi gözükür. Onun son temsilcisi de Atina'da öğrenim görmüş bir Romalı olan Boethius'tur. (Vorlander 2008: 225) Boethius, Antik dönem ile Skolastik dönem arasında köprü olmuş bir düşündürüdür. John Scotus Erigena gibi birkaç ismi saymazsak, ondan sonra Hristiyan Batı dünyasının ve Boethius'un ortaya koyduğu geleneğin dinde ve felsefede, Anselm'e kadar uzun bir duraklama devresi geçirdiğini söyleyebiliriz. (Topaloğlu 2014b: 7) Boethius'tan sonra felsefeyle dini, akıl ile otoriteyi birleştirmeye çalışan John Scotus Erigena'nın (815-877) Boethius'tan etkilediğini ve bizim de makalemizde temel referansımız olan *Felsefenin Tesellisi* kitabına bir şerh yazdığını görmekteyiz. (Topaloğlu 2014b: 27)

Boethius'un Hristiyan düşüncesi (inanç) ile Klasik Yunan düşüncesini (akıl) uzlaştırma girişiminin de yaşadığı dönem için önemli bir çaba oldu-

ğunu düşünüyoruz. Belki de onun yazdıkları ve söyledikleri sonraki dönem Hristiyan teolojisinde, Aquinas gibi, akıl ile vahyin bir dereceye kadar da olsa uzlaşabileceğini söyleyenlerin önünü açmıştır.

Onun temel düşüncesi, bütün heyecan ve tutkularımıza karşı aklın üstün olması ve Tanrı'nın yönetim ve inayetine güvendir. (Vorlander 2008: 225) Ortaçağ eğitim ve düşüncesi üzerindeki etkisinden dolayı Boethius, Ortaçağ'ın kurucu unsurları arasında kabul edilir. (Clouse 2004: 231) Hristiyan teolojisinin Boethius tarafından felsefenin araçlarıyla temellendirilişi ve bu çerçevede Hristiyanlık gizemlerine mantıksal yaklaşım, Ortaçağ ve ondan da öte Batı düşüncesinde çığır açan bir anlam içermektedir. (Terziyan 2009: 1) Boethius din felsefesinin temel konuları olan *Tanrısal Öngörü*, *Kader*, *Tanrısal Bilgi*, *Özgür İrade* gibi konular üzerine derinlemesine fikir yürütmüş bir filozoftur. (Boethius 2011: 281)

Bütün bu söylediklerimizden dolayı Boethius'un din felsefesinin temel kavramları olan Tanrı, Tanrı'nın sıfatları, Kötülük Problemi ve Tanrı'nın varlığının kanıtlanması konusundaki düşüncelerinin önemli olduğunu düşünüyoruz.

1. Boethius'un Hayatı, Eserleri ve Felsefesi:

Anicius Manlius Severinus Boethius, Romalı soylu bir ailenin çocuğu olarak M.S. 475¹ doğdu. Babası bir Roma konsülü idi. Küçük yaşta babasını kaybettikten sonra devrin önemli devlet adamlarından Quintus Aurelius Symmachus tarafından evlat edinildi. (Marenbon 2003: 7-8) Bir devlet adamı ve düşünür olan Boethius Atina ve İskenderiye'de eğitim gördü ve İtalya'daki Ostrogotları'nın Arian kralı Büyük Theodorich'e hizmet etti. (Clouse 2004: 231)

Roma İmparatorluğu'nun alacakaranlık döneminde yaşayan Boethius, XII. yüzyıldan önce Aristo'nun felsefi çalışmalarının Yunanca metinlerini çok iyi bilen son Batılı araştırmacıdır. (Clouse 2004: 231) Platon ve Aristo'nun eserlerini Latince'ye tercüme etmeyi planlamış, ancak sadece Aristo'nun mantıkla ilgili eserlerini ve bunlarla ilgili bazı yorumları tamamlayabilmiştir. (Hill vd. 2006: 16) Aynı zamanda Latin Aristokrasisinin meşhur bir senatörü olan Boethius'un bir iftiradan işkencelerle idamı, hiç şüphesiz çok dikkat çekici boyutlarda bir skandal olmuştur. (Boethius 2011: 17)

¹ Bazı kaynaklarda 477 ve 480 olarak da geçmektedir.

Boethius'un içinde bulunduğu entelektüel ortam, Roma kültürüne derinden bağlı, Yunan kültürüne vâkıf ve bunları Hıristiyan kültürü ile sorunsuz bir şekilde bağdaştıran bir kültür çevresi idi. (Marenbon 2003: 10) O, eserlerinde ortaya koyduğu fikirlerde dört temel geleneğe beslendiğini bize gösterir. Bunlar: Yeni Platonculuk, Latin felsefe geleneği, Hıristiyan kaynakları ve Latin kilise babalarıdır. Yeni Platonculuk bunlar arasında onu en çok etkileyen damar olmuştur. (Marenbon 2003: 11)

Boethius'un yazdığı risalelerde, Hıristiyan teolojisine ilişkin tartışmalı sorunları derinlemesine inceleyen ilk skolastik filozof olduğunu belirtmiştik. (Boethius 2011: 20) Onun teoloji ile ilgili en önemli ilmi eserleri, *Opuscula Sacra* (Katolik Hıristiyan imanına ışık tutan tanrı bilimsel incelemeler) ve *Philosophiae Consolatio* (Felsefenin Tesellisi) adlı eserleridir. Özellikle *Opuscula Sacra* teolojiye yaklaşımda yenilikler getiren ve onun yaratıcılığını gösteren bir eserdir. (Marenbon 2003: 4) *Felsefenin Tesellisi* kitabında o, her ne kadar Hıristiyan olsa da antik medeniyet ruhu ile dolu olan bir kişi olduğunu da bize hissettirir. (Vorlander 2008: 225)

Boethius kilise öğretilerine sadık bir teoloji savunmak amacıyla beş *Tractate* (risale) yazmış ve bunlar *Opuscula Sacra* isimli bir eserde toplanmıştır. Fakat o aynı zamanda Aristo mantığını sistemli biçimde Hıristiyan teolojisine uyarlamayı başarmış ve bu kitaplardan biri ona 'ilk skolastik' yani imanla mantık arasında uyum sağlamaya çalışan kişi unvanını kazandırmıştır. (Clouse 2004: 231) Aristo'nun mantıkla ilgili tüm eserlerini Yunancadan Latinceye çevirmiş ve Porphyrius'un Ortaçağ'ın mantık konusundaki standart el kitabı olan *İsagoji* üzerine bir de yorum yazmıştır. Teoloji konusundaki çalışmalarını ise klasik mantığın Hıristiyan öğretilerine uygulanması açısından önemlidir. (Cevizci 1999: 156-157)

Boethius her ne kadar Yeni Platoncu çizgiden hiç ayrılmayan bir filozof (Donato Published online: 28 Sep 2012: 482) ise de o sonuçta bir Hıristiyan'dır. Bir Hıristiyan gibi ibadet eder ve bir Hıristiyan gibi düşünür. (Cennet 2008: 125) Onun özellikle teslisi açıklarken Agustinus'tan etkilendiğini görüyoruz. (Terzian 2009: 101) Boethius'un Yeni Platoncu etkisi onu, Augustine ve Pseudo-Dionysius ile beraber Hıristiyan Ortaçağına damgasını vurmuş kişilerden biri yapmıştır. (Hill vd. 2006: 124) Boethius Platon'un aşkın formlar âlemine inanır ve kesin olmamakla birlikte onları ilahi idealar olarak görür. (Cross 2012: 452) O, Yeni Platoncu okulun kurucusu meşhur Aristo yorum-

cusu Ammonius Sakkas (M.S. 3. yüzyıl) ve Proclus'un görüşlerine de vakıftır. (Gersh 2012: 129)

2. Boethius'un Tanrı Anlayışı

Din Felsefesinin en temel kavramlarından biri belki de en başta geleni hiç şüphesiz Tanrı kavramıdır. Kişinin din anlayışını tamamen şekillendiren de Tanrı kavramına yüklediği anlamlardır. Düşünce tarihi boyunca Tanrı'ya inandığını iddia eden ama Tanrı'nın mahiyetiyle ilgili birbirinden bazen çok farklı bazen de bazı noktalarda farklı görüşler ileri süren filozof ve teologlar olduğunu biliyoruz. Bu yüzden Boethius'un Tanrı anlayışını bilmek hem kendisinden önceki döneme bir nebze ışık tutacak hem de sonraki dönem Hıristiyan teolojisindeki Tanrı ile ilgili tartışmaları daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Boethius, Tanrı ve onun vasıfları ile ilgili herhangi bir konuda yazmanın güçlüğünden dem vururken, böyle konuları anlayamayacak insanlarla dolu bir toplumda yaşıyor olmasının da ne denli yorucu olduğundan bahseder. Ona göre Basit ve Bölünmez doğası olanı, insan yanılıp böldü ve gerçek ve mükemmel olandan yalıtılmış ve eksik olana yöneltti. (Boethius 2011: 189)

Boethius teist bir düşündürdür. Ona göre Tanrı yeryüzündeki her şeyin yaratıcısıdır. O, tektir. Güneşe ışığını veren, gökyüzüne yıldızları yerleştiren, yücelerdeki yerlerinden indirip ruhları bedenlerle buluşturan odur. (Boethius 2011: 181) O, mutlak bilgi sahibi, ilmi hem geçmişini hem şimdikiyi hem de geleceği kuşatandır. (Boethius 2011: 349,353) İnsan için bilgelik elde edilebilir bir şey olsa da mutlak bilgelik yalnızca Tanrı'ya mahsustur. (Aguirre 2012: 690)

Boethius'a göre Tanrı her şeyin yaratıcısı yegâne varlıktır. (Boethius 2011: 83) Ona göre Tanrı her şeyi bilen, her yerde bulunan, ebedi olan, kendisine ibadet edilen, mutlak bilgeliği ile bize erdemin peşinden gitmemizi emreden, kötülüğü terk etmemizi isteyen bir varlıktır. (Hilary 2014: 50) Boethius evrenin babası diye isimlendirdiği Tanrı'nın "Değişmeyen", "Varolan işleyişi düzenleyen", "Her şeye hareket veren", "Her şeyin kendisine yöneldiği yüce örnek" ve "Her şeyin yine kendisine döneceği" varlık olarak bahseder. (Gersh 2012: 117-118)

Boethius Tanrı'da varlık – mahiyet ayrımı olup olmadığı tartışmasına da girer. Varlık ve mahiyet arasındaki ilişkinin ne olduğu sorunu Aristo'ya kadar geri götürülebilecek bir sorundur. Aristo'ya göre Tanrı'nın dışındaki bütün

varlıklar yalnızca var olma gücüne (imkânına) sahiptir; çünkü varoluş yaratılmış bir varlıkla ilgili olarak ilineksel bir yüklemidir. Yalnızca Tanrı'da “öz ve varoluş” (varlık ve mahiyet) bir ve aynı şeylerdir. (Aristoteles 1996: 520) Bu mesele daha sonra Orta çağ İslam ve Hıristiyan felsefelerinde üzerinde çokça durulan temel bir problem halini almıştır. (Alper 2001: 154)

Boethius'a göre bilmek, adaletli olmak, görmek vb. sıfatlar Tanrı'nın mahiyetinden ayrı düşünülemezler. Bu sıfatlar insanlara atfedildiğinde ilineksel olarak atfedilir. Oysa Tanrı'da bunlar özsel olarak vardır. Ancak söz konusu yüklem, aslında diğer varlıklarda ayrı olmalarına karşın, Tanrı'da tam anlamıyla bir arada ve birlikte olarak, buldukları varlığın söylenen şeyle örtüşmesine, şeyin kendisine dönüşmesine yol açarlar. (Terziyan 2009: 73-74) Tanrı'nın başlangıcı yoktur, çünkü o başlangıçtır. Başka deyişle, doğmamıştır ve başka bir varlıktan hiçbir şey almamış, kendi kendini oluşturmamıştır. Sadece “vardır;” başlangıcı ve kaynağı olmadan “vardır.” (Terziyan 2009: 17) O, hiçbir şeyden yoksun olmayandır. Hiçbir şeye gereksinimi olmayan, en güçlü yetkeye sahip ve en yüksek onura layık bir varlıktır. (Boethius 2011: 191) Boethius'a göre Tanrı, iyinin ta kendisidir. (Boethius 2011: 213) Tanrı her şeye gücü yeten varlıktır. Onun yapamayacağı hiçbir şey de yoktur. (Boethius 2011: 229)

2.1.a. Tanrı'nın Birliği

Boethius Tanrı'nın İsa'nın görünümünde bedenlendiğini ileri süren Eutychesci görüş ile Tanrı ve İsa'nın ayrı öze sahip olduklarını ileri süren Nestoriuscu görüşü eserlerinde irdeler. (Boethius 2011: 21) Eutyches ateşli bir Nestorius muhalifidir ve Tanrı ile ilgili görüşlerinden dolayı o tarihte Bizans (İstanbul) piskoposları konsili tarafından aforoz edilmiştir. (Dressler vd., 2004: 283)

Hıristiyanlığı resmî din haline getiren İmparator I. Theodosios zamanında İstanbul'da toplanan ikinci ekümenik konsilde (381) teslîsteki üçüncü unsur olan kutsal ruhun da oğul gibi ilâhî tabiata sahip bulunduğu görüşü karara bağlanmıştır. Bu ilk iki konsilin kararları sonucunda teslîsi meydana getiren baba, oğul ve kutsal ruhun aynı özden geldiği ve hepsinin birer ilâh olduğu tezi kabul edilmiştir. İlk defa Tertullian tarafından söylendiği biçimiyle “üç şahsiyete ve tek öze sahip ilâhlık” yani “üçlü birlik” şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre genel varlık olan Tanrı, şahsiyet diye adlandırılan üç özel varlığa sahiptir. (Waardenburg 2011: 548)

Boethius Trinitas'taki (Teslis) birliği adeta bir değerler basamağı haline getirip, ayrıştıran ve böylece zayıflatanlara karşı oldukça kızgındır. Sırf onların böyle yapmalarından dolayı Trinitas'ın özünde bir sorun olmadığı halde varmış gibi gözükmiştir.

Boethius'a göre özellikle, "İsa'nın, Tanrı'yla bir olmadığını, onun ancak Tanrı'nın üstün özellikli bir yaratımı, yani ikincil bir varlık olduğunu" ileri süren Arius'çular, Trinitas anlayışını sarsmaya çalışmışlardır. (Terziyan 2009: 31)

Arius, İsa'yı Tanrısal güçlerle donatılmış fakat Tanrısal tabiatlı olmayan eşsiz bir varlık olarak anlıyordu. (Aydın 1995: 53) Arius İsa'nın Tanrısallığını reddetmediği ama yapı olarak onun tanrısallığını iddia etmenin küfür olduğunu söylediği için (Armstrong 1998: 151) Arius'çulara karşı durmak konusunda ise Boethius'un işi hiç kolay değildi. Çünkü her şeyden önce dönemin Ostrogot İmparatoru Theodoricus Ariusçu'dur ve Boethius, Theodoricus'un hükümdarlığında yazılarını kaleme almak durumundadır. (Boethius 2011: 12) Boethius yalnızca Arius taraftarlarına değil, aynı zamanda Nestoriusçuların ve Subordinationistlerin savundukları, "İsa'nın, Tanrı ve İnsan olmak üzere iki ayrı doğadan meydana geldiği" görüşüne de karşı çıkar. (Terziyan 2009: 31)

Boethius'a göre aslında ayırım, *Kutsal Üçlü*'yü değer dereceleriyle ayrıştırıp parçalayarak çokluğa dönüştüren Arius'çular gibi, O'na bir şeyler ekleyip çıkaran kişilerden kaynaklanmaktadır. (Terziyan 2009: 67) Boethius Trinitas'taki tekliği bu şekilde değer basamaklarına ayırmanın daha temel bir sıkıntıya yol açacağı farkındadır:

"Trinitastaki aynılığı görmezlikten gelip onu değer derecelerine göre bölüp parçalamak ya da ona bir şeyler ekleyip çıkartmak, sapkınlığa yol açar. Çünkü bu parçalama, bizi çokluğa (pluralitas) götürür. Çokluğun esası ise başkalıktır (alteritas); yani başkalık olmadan çokluğun anlaşılması imkânsızdır. Ama Trinitasta farklılık olmadığı için, çokluk ve başkalık söz konusu değildir; o yüzden onun özünde bir birlik vardır." (Terziyan 2009: 67-68)

Boethius'a göre Trinitas Bir Tanrı'dır, Üç Tanrı değil. Sonuçta, Boethius kendi içinde sıkı ve tutarlı bir mantık yürüterek ilk başta ortaya koyduğu önermesini, yani, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bir ve aynı olduğunu bize kesin bir dille ifade edecektir. (Terziyan 2009: 24) O da Augustinus gibi, Trinitas teriminin ve içeriğinin kolayca anlaşılamayacağını, bunun çok güç

bir iş olduğunun ve ne yazık ki çok az insanın bu konuyu algılama düzeyine ulaşabileceğinin farkındadır. (Terziyan 2009: 29)

Boethius'un merkeze oturan iddiası, ilahi özün sayısal olarak bir olduğudur yani sadece bir tek Tanrı vardır. (Cross 2012: 453) Madem bir tek Tanrı var öyleyse ilahi form ya da tözün çokluğu (üç olması) meselesi ne olacak? Boethius üç ayrı şey içinde sembolize edilmiş tek varlık formunun sayısal imkânına itiraz eder. İlahi öz saf, salt formdur ve farklılaşan özellikler ihtiva etmez. Bu yüzden üç zâtın varlığı ilahi özde herhangi bir fark olmasını gerektirmez; aynı şekilde ilahi öz her üç zatta da aynıdır. Burada ortaya çıkan teolojik temel soru şudur: Madem bu üç zatta ilahi öz aynı ise bu üç zâtı birbirlerinden ne ile ayırt edeceğiz. Eğer birbirlerinin aynısı ise neden bir varlık üç değişik isimle isimlendirilmektedir? (Cross 2012: 454) O, bu soruya cevap vermek için Aristo'nun bağıntı kategorisine başvurur. (Cross 2012: 455)

Boethius, yukarıda Tanrı'nın bir olduğunu izah etmeye çalıştıktan sonra, hemen Baba ve Oğul arasındaki bağıntıya geçer. Bağıntının, baba-oğulluğun kendisi söz konusuymuş gibi nesnel olarak söylenmediğini düşünürsek; olumlandığı şeylerde, yani Baba ve Oğul'un özünde değil, ama yalnızca temsil ettiği "kişilerde" başkalığa yol açtığını görürüz. Diğer taraftan, Baba olan Tanrı, ilinek anlamında bir dışsal etken sonucunda değil, kendi özü gereği ebediyen oğul sahibidir. Başka deyişle, Tanrı söz konusu olduğunda, O'nun Baba olması ilineksel bir şey değildir. Çünkü Baba olmasının başlangıcı yoktur; Oğul onun özünde can bulmuştur. Baba ile Oğul'dan da Kutsal Ruh çıkmıştır. Bunlar salt biçim, cisimsiz olduklarından, birbirlerinden yer bakımından hiçbir şekilde ayrılamazlar ve bağıntılılıkları her üçünde de tözsel bir farklılığa yol açmaz. Baba Tanrı olduğundan, Oğul Tanrı olduğundan ve Kutsal Ruh Tanrı olduğundan, Tanrı'nın da Tanrı'dan farkı olamayacağından; O'nun, diğerlerinden farkı olamaz. Boethius, tam da bu noktada sözü yine birliğe (unitas) getirir ve şöyle der: "Farklılık yoksa çokluk da yoktur; çokluğun olmadığı yerde, birlik söz konusudur." (Terziyan 2009: 78-79) Her bir ilahi zâtın gerçek bileşeni ilahi özdür. (Cross 2012: 455)

Boethius'a göre Kutsal Üçlü'de elbette Baba, Tanrı; Oğul, Tanrı; Kutsal Ruh, Tanrı ve üçü de aynı tanrısal özde 'yekvücut', tek bir Tanrı'dır. Ancak Baba, Oğul; Oğul, Kutsal Ruh; Kutsal Ruh, Oğul ya da Baba değildir. Boethius'a göre, Üçlü'nün her kişisine yüklenen (atfedilen) ad, yalnızca o kişiyi tanımlayıp Üçlü'nün bütünü için kullanılmaz. Baba, adını diğer iki zata aktarmadığı gibi; Baba adı, tözsel anlamda Baba'ya bağlı değildir. Çünkü bu

adlar da bağıntı yüklemine bir üründür. Dolayısıyla, Tanrı tek bir öz ve üç kişiliktir Trinitas'taki Unitas'a bu yöntemle ulaşan Boethius için bütün önermelerin sonucu, tek bir cümlede özetlenir: Tek bir Tanrı vardır, üç Tanrı değil. (Terziyan 2009: 79-80)

2.1.b. Tanrı'nın Ezeli Olması, Yaratması, Bilgisi ve İnsan İradesi

Yoktan yaratılış teorisi zamanla Hıristiyan düşüncesi içerisinde ortodoks öğreti halini almışsa da, bu gelenek içinde başlangıçsız yaratma anlayışını savunan düşünürler de olagelmıştır. Yunan düşüncesinin Latin dünyasına aktarılmasında önemli bir figür olan Boethius, bu anlayışı savunan düşünürlere örnek olarak verilebilir. Yaratılış, zaman ve ezellik kavramlarını tartışırken Boethius, Tanrı'nın ezeliği ile âlemin ezeliği arasında ayırım yapar. (İskenderoğlu 2005: 45)

Tanrı'nın Ezeliği ve âlemin ezeliği kavramı çok daha önceden Platon tarafından geçici olana karşılık sonsuz olan şekilde *Timaeus*'da geliştirilmişti. (Platon 2001: 24-25) Platon'a göre ilahi mimar ya da 'Demiurge', şeyleri ezeli formlarına göre belli belirsiz bir ezeli maddeye şekil vererek ortaya çıkarır. Platon'a göre Tanrı, yoktan yaratan değil, adeta bir projeyi hayata geçiren büyük mimardır. (Akgün 2013: 31) *Timaeus* erken dönem Kiliseyi derinden etkiledi ve Anselm'den önce Augustine ve Boethius vasıtasıyla ezellik doktrini olarak Hıristiyan düşüncesine girdi ve daha sonra bu düşünce içinde baskın bir düşünce haline geldi. (Pojman vd. 2008: 222, 224) Aristo ise mutlak anlamda var olmayandan hiçbir şeyin meydana gelebileceğini söylemişti. (Aristo 2005:Kitap 1, 191b 10-15) Çünkü Aristo'ya göre madde ancak arazi olarak ma'dum (yoktur) dur. (Aristo 2005: Kitap 1, 192a 1-5)

Boethius'a göre, Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyeti arasındaki güçlüğü, hem Tanrı'nın bilgisine, hem de insan hürriyetine zarar vermeden çözmek mümkündür. Ancak, bu çözümün ortaya konmasında Tanrı'nın bilgisinin doğru bir şekilde anlaşılmasının bir ön şart olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Tanrı'nın bilgisini doğru bir şekilde anlamının yolu da, Tanrı'nın bir diğer sıfatı olan ezellik hakkında yeterli bilgiye sahip olmaktan geçecektir. Çünkü Tanrı'nın kendisi gibi bilgisi de ezeldir. O halde Tanrı'nın ezeli olması ne demektir? (Çetin 2005: 139) Boethius'a göre göre Tanrı'nın yarattıklarından önce gelmesini zamansal nicelik açısından değil de, onun tanrısal doğasının yalınlığı (zâtı) açısından değerlendirmek gerekir. (Boethius 2011: 351)

Boethius'a göre 'yaratılmış' ve 'ezeli' kavramları bir biriyle çelişen kavramlar değildir. (İskenderoğlu 2005: 48) Yani bu öncelik zati bir önceliktir. Tanrı nedensiz ezeli bir varlık iken âlem nedenli ezeli varlıktır. Yani âlem Tanrı'nın ezeli fiili olarak, Tanrı tarafından nedenlenmiş ezelidir.

Boethius'a göre Tanrı'nın ezeli olduğu akıl sahibi bütün varlıkların paylaştığı ortak bir kabuldür. Bu durumda ezeliğin ne olduğunu biraz açmamız gerekir. Çünkü ezeliğin ne olduğunu bilmek, bizim hem ilâhî mahiyeti, hem de ilâhî bilgiyi doğru bir şekilde anlamamızı sağlayacaktır. Ezellik, kesintisiz bir bütün olarak yaşanan sınırsız bir hayatın tamamına, kusursuz bir şekilde ve bir kerede sahip olmak demektir. (Boethius 2011: 349) Yani Tanrı için geçmiş, gelecek, şimdi ve önce ve sonra yoktur ve bütün bunlar onun için eş zamanlıdır. Boethius ezeliği zamansızlıkla eş anlamlı olarak kullanmıştır. (Pojman vd. 2008: 224)

Önbilgi ve insan hürriyeti problemine çözüm bulma görevini Augustine'den devralan ve bu doğrultuda ortaya koyduğu görüşleriyle, daha sonraki düşünürler üzerinde Augustine'den daha fazla etkisi olan filozof Boethius olmuştur. Boethius, Augustine, Farabi, İbn Sina, Anselm, ve Aquinas gibi filozof ve teologların da içinde olduğu gurupla beraber Tanrı'nın bilgisinin değişmez olduğu konusunda ısrarcı olan bir filozoftur. (Yavuz 2008: 66) Augustine'in bu konu üzerinde dururken ilâhî inâyete fazla vurgu yapması ortaya konan çözümde insan hürriyetinin yeterince temellendirilemediği izlenimine yol açmaktadır. Buna karşılık, Boethius'un çözümü hem ilâhî bilgiyi hem de insan hürriyetini aynı güçle savunmakta, böyle olduğu için de, varılmak istenen sonuç açısından daha elverişli görünmektedir. Bu nedenle, Augustine'in çözümü insan hürriyetine pek sıcak bakmayan 16.yy. daki Reform hareketine kadar fazla itibar görmezken, Boethius, konu ile ilgili çözüm çabalarında kendisine sıkça başvuru ve en yaygın şekilde kabul edilen görüşü ortaya koyar. (Peterson vd. 2013: 204) Boethius'un ezellik anlayışına göre, ezellik, sonsuz yaşama bir anda tam ve eksiksiz bir şekilde sahip olmadır. (Yavuz 2009: 53)

Boethius'a göre Tanrı'nın bilgisi mutlak, sınırsızdır. Her şeyi bilme hem kendi içinde hem de diğer sıfatlarla bağlantılı olarak bazı problemleri ortaya çıkarır. Örneğin, Tanrı zamanın dışında ise O, şu andaki zamanı bilebilir mi? Çünkü zaman sürekli değişir ve bu çeşit bir bilgi Tanrı'nın sürekli değişmesini gerektirmez. Her şeyi önceden bilme insanın özgür olduğu ile ilgili inançta da değişik problemlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Klasik Teizm

Tanrı'nın gelecekle ilgili her şeyi önceden bildiğini kabul eder. Eğer Tanrı birinin bir şeyi yapmadan önce yapacağı şeyi hatasız biliyorsa, bu kişinin özgür olduğu kabul edilebilir mi? Bu probleme en meşhur çözüm ilahi ezeliliğe başvuran Boethius tarafından teklif edilmiştir. (Clark 2008: 378)

Bu durumda ilahi ön bilgi ve özgür irade ikilemini Boethius'un nasıl çözmeye çalıştığını görmemiz gerekir. Boethius'a göre Tanrı tamamıyla zamanın dışında, bünyesinde bütün zamanı ihtiva eden değişmez bir "ezeli şimdi" de yaşar. Ona göre Tanrı, insanların ne yapacağını önceden bilmez. Eğer öyle olsaydı Tanrı zamanın geçici olan içine yerleşmiş olurdu, oysa Tanrı zamanın dışında değildir. Tanrı, insanların fiil işlediği her anla eşzamanlı olan "ezeli şimdi" sinde insanların ne yaptıklarını ezeli olarak bilir. Nasıl ki biz bir şey yaptığımızda, başkalarının onu bilmesiyle özgürlüğümüz elimizden gitmiyorsa, Tanrı'nın bizim bütün fiillerimizi kendi "ezeli şimdi" sinde bilmesiyle de o elimizden alınmaz. (Peterson vd. 2013: 204)

"Tanrı hep sonsuz ve şimdi olma durumunda olduğundan, onun bilgisi de zamanın bütün devinimini aşarak kendi şimdisinin yalınlığında kalır ve geçmişin ve geleceğin sonsuz yayılımını kapsayarak kendisinin o yalın kavrayışında her şeyi şimdi oluyormuş gibi seyrederek. Bu yüzden her şeyi ayırt etmesini sağlayan Tanrı'nın şimdisi üzerine düşünmek istiyorsan, buradaki ön bilgiyi geleceği önceden bilmek olarak değil, hiç azalmayan şu anın bilgisi olarak değerlendirmen daha doğru olacak. Bu yüzden buna öngörü demek daha doğru olur, önceden görme değil; çünkü en alttaki nesnelere çok uzakta olduğundan, bütün her şeye dünyanın en üst zirvesinden bakıyormuş gibi bakar. ...O halde, Tanrı'nın şimdisini, insanınkiyle kıyaslayacak olursak, nasıl ki biz bazı şeyleri geçici şimdimizde görüyorsak, o da her şeyi kendi sonsuzluğunda seyrederek." (Boethius 2011: 353)

Boethius'a göre Tanrı'nın inayeti yani ilahi akıl her şeyi kuşatmıştır. (Gersh 2012: 128) Boethius Tanrı'nın bilgisi ve insan iradesi ile yukarıda söylediklerinin daha iyi anlaşılması için "güneş ve yürüten adam" örneğini verir.

"Sokakta yürüten adamı ve aynı anda gökyüzünde doğan güneşi gördüğünüzde, her iki olayı eşzamanda gördüğünüz halde, yine de birincisinin iradeye bağlı diğerinin zorunlu olduğunu anlıyorsunuz. İşte aynı şekilde her şeyi açık seçik gören tanrısal görüş de kendisine göre şimdiki zamanda olan, ama zamana bağlı olarak

gelecekte olacak olanların yapısını karıştırmaz. Bu yüzden, Tanrı var olma zorunluluğunun olmadığını bildiği bir şeyin olacağını bildiğinde bu bir sanı değil, hakikate dayalı bir bilgi olur.” (Boethius 2011: 355)

Bu aşamada, eğer Tanrı'nın olacağını gördüğü şeyin olmamasının mümkün olamayacağını söylersek, öte yandan olmaması mümkün olamayacak bir şeyin zorunlulukla olacağını belirtirsek Boethius'un buna yanıtı da şöyle olur.

“Gelecekte olan o olay, tanrısal gözle bakıldığında zorunludur, ama kendi doğasına göre değerlendirildiğinde tümüyle özgür ve bağımsızdır. Çünkü iki tür zorunluluk vardır: ilki doğal zorunluluk; örneğin bütün insanların ölümlü olması zorunludur; ikincisi, koşullu zorunluluk örneğin birinin yürüdüğünü biliyorsanız, o yürüyor olmak zorundadır; çünkü birinin bildiği bir şey, bilenden başka türlü olamaz. Ama bu koşullu zorunluluk, öteki doğal zorunluluğu beraberinde sürüklemeyebilir. Çünkü bu tür zorunluluk nesnenin kendine özgü doğasından kaynaklanmaz, ona eklenen koşullardan kaynaklanır. Bir insan kendi isteğiyle yürüyorsa hiçbir zorunluluk onu ilerlemeye zorlayamaz; zaten onun yürürken ilerlemesi zorunludur. O halde aynı şekilde Tanrısal öngörü bir şeyi şimdide görürse, o şey, doğasında hiçbir zorunluluk olmasa da zorunlu olarak olur. Tanrı irade özgürlüğüne bağlı olarak gelecekte olanları şimdi görür. O halde, bu şeyler tanrı görüşüyle bağlantılı olarak düşünüldüğünde, tanrısal bilgi koşuluna bağlı olarak zorunlu olarak olurlar, ama kendi başlarına düşünüldüklerinde, kendi doğalarının mutlak özgürlüğünü yitirmezler. Öyleyse Tanrı'nın olacağını bildiği her şeyin olması kuşku götürmez, ama bunların bazıları özgür iradeye göre olur.” (Boethius 2011: 355-357)

Özetlersek *doğan güneş* ve *yürüyen adam* örneğinde bunlar olurken olmamaları mümkün olmayan olaylardır. Bunlardan ilki (doğan güneş), olmadan önce olma zorundaydı, diğerkinin (yürüyen adam) böyle bir zorunluluğu yoktu. Aynı şekilde, Tanrı'nın şimdide gördüğü olaylar kuşku götürmez şekilde olmak zorundadır, ama bunlardan bazıları şeylerdeki doğal zorunluluktan meydana gelir, bazıları kendilerini gerçekleştiren kişilerin takdirine bağlıdır. (Boethius 2011: 357)

Ama niyetimi değiştirme g¼c¼ kendi irademe bağlıysa, “Tanrı’nın ¼nce-
den bildikleri değiştirme şansını yakaladığımda, onun ¼ng¼r¼s¼n¼ boşa ¼ıkar-
mış olurum”, denirse buna Boethius’un cevabı:

“Niyetini elbette değiştirebilirsin, ama tanrısal ¼ng¼r¼n¼n o an
orada olan hakikati, niyetini değiştirebilme iraden olduğunu,
bunu yapıp yapamayacağını ve yeni niyetinin ne olacağını sey-
rettiğinden, tanrısal ¼ng¼r¼den kağamazsın. Tıpkı, ¼zg¼r iraden-
le hareket edip eylemlerini değiştirdiğin halde, o anda seni g¼-
zetleyen bir insanın g¼z¼nden kağamaman gibi. ¼yleyse şeyle
soracaksın: Benim tavır alışıma g¼re tanrısal bilgi de değişecek
mi? Başka deyişle, ben şunu ya da bunu istediğimde, onun bil-
gisi kararsız kalacakmış gibi mi g¼r¼necek? Yanıtım, ‘Hayır’,
olacak; ¼nk¼ tanrısal g¼r¼, gelecekteki her olaydan ¼nce gelir
ve kendine ¼zg¼ bilgisinin şimdisine d¼nd¼rt¼r, geri ¼aęırır ve
senin sandığın gibi, ¼nceden bildiğini bir şeyle, bir b¼yle değiş-
tirerek bocalamaz. Kendisi hiç değişmeden, tek bir bakışla senin
yaptığın değişiklikleri ¼nceden sezinler ve hemen anlar. Bu, her
şeyi şimdi kavrama ve g¼rme yetisi, Tanrı’nın kendisine ¼zg¼
yalınlığından (zatından) kaynaklanır.” (Boethius 2011: 359)

B¼ylece ¼l¼ml¼ insanların seğim yapma ¼zg¼rl¼ę¼ bozulmadan kalır ve
her t¼rl¼ zorunluluktan bağımsız olan isten¼lerimiz i¼in ¼d¼l ya da ceza vere-
cek yasalar da adaletsiz olmamış olur. (Boethius 2011: 361)

G¼r¼ld¼ę¼ ¼zere Boethius Tanrı’nın ¼ng¼rd¼ę¼ şeylerin zorunlu olarak
olacağına ilişkin anlayışın hatalı olduğunu bunun da sebebinin bilgi edinme
bi¼imleri arasındaki farkın insanlar tarafından bilinmemesi olduğunu s¼yler.
Felsefe d¼rt bilgi edinme şekli olduğunu s¼yler: Bunlar duyular, imgeler, akıl
ve anlama g¼c¼d¼r. Boethius insanla Tanrı’nın bilme şeklinin farklı olduğu-
na dikkat ¼eker. Tanrısal ¼ng¼r¼ ve insanın ¼zg¼r iradesinin nasıl bir araya
getirileceğinin ancak Tanrı’nın ¼z¼n¼n ve bilgisinin mahiyetinin bilinmesi
ile ger¼ekleřeceęini belirtir. İnsan zamanla sınırlı bir varlık iken, Tanrı’nın
b¼yle olmadığı a¼ıklanır. Zamanla sınırlı olmayan Tanrı, her zaman şimdiyi
yaşadığı i¼in bilgisi zamanı aşkın bir bilgidir. Tanrı gelecekte olan olayları da
sanki bu olaylar g¼zlerinin ¼n¼nde oluyormuşcasına g¼r¼r. Tanrısal bilgi bağ-
lamında d¼ř¼n¼rsek, gelecekte olacakların hepsi zorunludur. Ama olayların
kendi ¼zelliklerinden dolayı, bazıları zorunlu olarak bazıları ¼zg¼r iradeyle
ger¼ekleřecektir. (Boethius 2011: 37-38)

2.1.c. Tanrının Mükemmel İyi Olması ve Kötülük Problemi

Boethius gibi Hıristiyan Yeni Eflatuncular, yaratılmış varlıkların mutlak anlamda iyi olan Tanrı'ya bağlı olduğu ve onun iyiliğinden pay aldığı düşüncesini kabul etmektedir. (Erdem 2007: 143) Boethius Tanrı'dan "İyi" kelimesiyle neredeyse aynı anlama gelen "Baba" olarak bahseder. Bu kelime 'Yüce İyi'nin yani 'İyi'nin kaynağının somutlaşmış halini temsil eder. (Gersh 2012: 117-118)

Boethius Tanrı'nın 'mükemmel iyi' olduğunu söyler. Dolayısıyla O, bütün iyilerin de kaynağıdır. Ona göre iyilik sıfatı Tanrı'yı Tanrı yapan özsel sıfatlardandır. Mükemmel iyilik sıfatına sahip olan bir varlık ancak Tanrılık vasfını almaya layıktır. (Boethius 2011: 201) Boethius gerçek mutluluğa götürecek en yüce iyiyi, Sokratesçi diyalog tarzında açıklamaya çalışır. Ona göre en yüce iyi, yerin ve göğün yaratıcısı Tanrıdır ve insanlar Ona yönelindiklerinde ancak gerçek mutluluğu yakalayacaklardır. (Boethius 2011: 34)

Bu sözleri de bize Platonu hatırlatır. Çünkü Platon'a göre de insanın en yüksek iyiliği, Tanrı'nın bilgisini de ihtiva eder. Hatta dünyadaki ilahi uygulamanın farkına varamayan insanın, mutlu olması mümkün değildir. Mutluluk faziletli olmakla elde edilir. Bu da Tanrı'ya elden geldiği kadar benzemek ile olur. (Kılıç 1998: 6-7) Boethius'a göre de Tanrı ve mutluluk bir aynı şeydir. Birbirlerinden ayrılmazlar. O halde zorunlu olarak gerçek mutluluk, yüce Tanrı'da içkindir. (Boethius 2011: 203)

İnsanların yanlışları Boethius'a göre bütün iyiliklerin kendisinden çıktığı biricik iyinin peşine düşmek yerine, bıkıp usanmadan münferit iyilerin peşine düşmeleridir. En yüksek iyi hiç kuşkusuz Tanrı'dır. Herkesin iyiye koşmaya çalıştığı, ancak maddi zenginliğin, şan ve şeref tutkusunun gözlerini kör ettiği büyük bir çoğunluğun, körlük ve bilgisizlikten dolayı kendisine erişemediği en yüksek iyi de bizatihi Tanrı'nın kendisidir. (Topaloğlu 2014a: 122)

"Her şeyin yöneticisi olan Tanrı'nın iyi olduğu bütün insanlığın ortak düşüncesidir. Tanrı'dan daha iyi hiçbir şey düşünülme-
meyeceğine, ondan daha iyi bir şey olmadığına göre, onun iyi olduğundan kim şüphe edebilir. Tanrı'nın iyi olduğunu akıl bu şekilde kanıtlayabilir ve böylece onda mükemmel iyinin bulunduğunu bize gösterir. Tanrı mükemmel iyi olmasaydı, her şeyin yöneticisi olmazdı. Aksi halde mükemmel iyiye sahip olan o başka şey, Tanrı'dan daha üstün olurdu ve bu şey bize Tanrı'dan

daha önce ve daha yüce görünürdü; çünkü bütün mükemmel şeylerin mükemmel olmayanlardan önce geldiği kanıtlanmıştır. Böyle sonsuza değin akıl yürütmek istemiyorsak, en yüce iyi olan Tanrı'nın en yüce ve en mükemmel iyiyle dopdolu olduğunu kabul etmeliyiz. Ama mükemmel iyinin, gerçek mutluluk olduğunu kanıtlamıştık. O halde zorunlu olarak, gerçek mutluluğun yüce Tanrı'da içkin olduğu sonucuna varırız. ... Çünkü Tanrı'nın bunu dışarıdan aldığı düşünürsen, ona bu mutluluğu verenin, bu mutluluğu alandan daha büyük olduğunu düşünmen gerekir. Oysa Tanrı'nın var olan her şeyin en mükemmel olduğunu doğal olarak kabul ediyoruz.” (Boethius 2011: 201-203)

Boethius “Tanrı varsa, kötülük nereden kaynaklanıyor? Tanrı yoksa iyilik nereden?” sorusunu sorar. (Boethius 2011: 67) Tanrı iyiliğin dümenine geçip evreni yönetir, her şey isteyerek ona itaat eder ve doğada kötülük yoktur. (Boethius 2011: 230-231) Boethius ahlaki kötülüğü açıklarken iyilik yapan insanın Tanrı'nın kendisini yarattığı öze uygun davrandığını ama kötü insanın bu özden uzaklaşarak tutkularının peşinden gittiği için kötülük yaptığını bildirir.

“Yürüme eyleminin insan doğasına uygun olduğunu reddedebilir misin? Peki yürümenin ayakların doğal işlevi olduğunu reddedebilir misin? Öyleyse ayakları üzerinde yürüyebilen biri yürüyebiliyorsa ve ayaklarının bu doğal işlevinden yoksun olan bir diğeri ellerine dayanarak yürümeye çalışıyorsa, bu iki kişiden hangisinin daha güçlü olduğunu düşünürsün? (cevabı açıktır) Çünkü herkes doğal yetilerini kullanabilen bir insanın kullanmayandan daha güçlü olduğunu bilir. (işte) İyiler erdemlerinin doğal eğilimleri ile iyiye ulaşır, kötüler ise iyiyi elde etmenin doğal yolu olmayacak türde değişik bir tutkuya başvurarak ona ulaşmak ister.” (Boethius 2011: 247)

Boethius'un kötü ahlaklı insanlar için kullandığı ifadeler de çok ilginçtir. Ona göre bir kadavra nasıl ki insan demiyoruz ve “ölü insan” diyorsak, aynı şekilde ahlaki kötü olan insanlara da “kötü insan” diyebiliriz. Onların mutlak anlamda var olduklarını kabul edemeyiz. Boethius'a göre düzenini yitirmeyen ve doğasını koruyan şey vardır; doğasını terk eden şey var olmayı da terk eder, çünkü var olması kendi doğasındadır. Buna “Kötü insanlar bir şey yapabilme gücüne sahiptir.” diye gelecek bir itiraza Boethius: “Ben bunun reddetmiyorum, ama onların bu gücü güçlerinden değil, zayıflıklarından kaynaklanıyor.”

diye cevap verir. (Boethius 2011: 251) Bu düzen, tanrısal öngörünün kaynağından çıkar ve bütün her şeyi kendine uygun yere ve zamana yerleştirir. (Boethius 2011: 313)

Boethius kaderin yanlış anlaşıldığını onun Tanrı'nın evrene koyduğu ölçü olduğunu belirtir. (Boethius 2011: 287, 301-302) “Tanrısal öngörünün krallığında hiçbir şey rastlantıya bırakılmaz.” (Boethius 2011: 295) Peki bu dünyada iyi olanlar eza ve cefa çekerken kötüler mutlu gibi görünüyor (Boethius 2011: 289) bunun açıklaması nedir? Boethius bu soruya ilahi adaletin ikili dünya inancı ile anlaşabileceğini söyleyerek cevap verir. (Boethius 2011: 313) İnsan olarak bizim değer yargılarımız farklıdır, Tanrı'nın ki farklıdır. Biz kâinat ve olaylara dar ve sınırlı bir açıdan bakarız. Oysa Tanrı kâinata külli kanunlar koymuştur ve olaylara bunlarla müdahale eder. Boethius bunu şöyle ifade eder:

“Yine de şöyle sorabilirsin: İyilerin başına hem iyilik hem de kötülük getiren, kötülerin başına da hem istedikleri hem de nefret ettikleri şeyleri veren bir durumdan daha adaletsiz bir düzen olabilir mi? Ama düşün bir kere, insanlar iyi ya da kötü olması gerektiğini düşündükleri şeylerin sahiden öyle olup olmadığını anlayacak kadar akıllıca bir yaşam sürüyorlar mı? Sürüyorlarsa niçin insanların yargıları birbiriyle çelişiyor? Bazılarının gözünde ödüllendirilmesi gereken insanlar, diğerlerinin gözünde cezalandırılması gereken kişiler oluyor? Bu durum, bazı sağlıklı insanlara neden tatlı yiyeceklerin, bazılarına da neden ekşi yiyeceklerin verildiğini bilmeyen ya da bazı hasta insanların hafif, bazılarının ise neden daha yoğun bir tedaviyle iyileştiğini anlamayan bir kişinin şaşkınlığına benzer. Sağlığın ve hastalığın doğasını, huyunu suyunu bilen bir hekim ise hiç kuşkusuz böyle bir şeye şaşmaz.” (Boethius 2011: 289) “Tanrısal öngörünün yeryüzünde bol bol bulunduğu inanılan kötülükleri dağıtırken seyredebilseydin, burada kötülüğe hiç yer olmadığını kavrayabilirdin. (Boethius 2011: 297)

3. Teleolojik Delil

Tanrı'nın varlığını ispat etmede en çok rağbet gören delillerden biri Teleolojik delildir. «Nizam ve Gaye», «İnayet», «Tasarım» gibi değişik adlarla da bilinen teleolojik delil âlemden hareketle Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya

çalışır. Kozmolojik delil gibi, o da nedensel bir delildir. Fakat bu delil âlemde bulunan düzeni ya da gayeye yönelik vasıtalar yapısını vurgular. Ontolojik ve kozmolojik delil gibi teleolojik delilin de tarihi çok eskilere dayanır. W.Paley'in bu delili saat örneğiyle anlatır. Bir saat düşünelim der Paley, ondaki çetrefilli vasıtalar-gayeler uyumuna hayran kalırız. Bütün tekerlekler, çarklar ve zemberekler öyle yapılmış ve ayarlanmıştır ki, onların hareketiyle zamanı tam olarak gösterir. Bunu görünce, bu saati bir amaç doğrultusunda bir tasarıma göre yapan akıllı bir usta vardır, demekten kendimizi alamayız. Tabiata baktığımızda, hemen aynı çetrefilli vasıtalar-gayeler uyumunu keşfederiz. "Saatte var olan her tertip alameti, her tasarım tezahürü, tabiatta da vardır; ancak fark şudur ki, tabiattaki hem daha büyük hem daha çoktur ve onun derecesi her tür hesabın ötesindedir." (Peterson vd., 2006: 121-122)

Her şeyin başlangıcı Tanrı'dandır. (Boethius 2011: 83) Boethius'a göre Tanrı her şeyi yöneten ve her şeyi doğal bir eğilimle iyiye doğru yönlendiren'dir. Tanrı güçlü olarak her şeyi denetleyen ve onları hiç incitmeden düzenleyen en yüce iyidir. (Boethius 2011: 227) Bu kadar düzgün bir işleyişin kör bir rastlantının eseri olduğuna inanmaz. Ona göre Tanrı yaratıcı olarak eserinin başındadır ve evrende bundan şüphe etmemizin önüne geçen bir sürü örnek vardır. (Boethius 2011: 83) Boethius eserinde bu tür örnekleri sıkça kullanmaktadır ancak biz burada bir kısmına değinmekle yetineceğiz.

"İlkin bitkilerin ve ağaçların doğalarına uygun yerlerde büyüdüğünü ve buralarda doğalarının izin verdiği kadar yaşadığını, hemen kuruyup yok olmadığını gözlemlersen, bu konuda şüphe edeceğin bir şey olmayacağını anlarsın. Çünkü bunların bazıları ovalarda biter, bazıları da dağlarda yetişir, bazıları bataklıklarda, bazıları kayalıklarda büyür, bazılarına da kıraç topraklar can verir; bunları tutar başka yerlere dikersen hemen kururlar. Doğa kendilerine uygun olanı verir ve yaşadıkları sürece yok olmalarını için didinir. Niçin hepsi ağızlarını yere eğip besinlerini köklerinden emer, özleriyle ve kabuklarıyla etraflarına güç verir? Niçin en yumuşak kısımları, örneğin özsuları sağlam gövdelerinin altında, hep en içeride bulunur, niçin en dıştaki kabukları fırtınalara karşı durur da sağlam bir kalkan gibi belaları püskürtür? Bütün tohumları kat kat çoğaltıp üretirken doğa ne kadar büyük özen gösterir! Bütün bu özelliklerin türlerin tek tek yaşam süresini garanti altına almak ve daha da önemlisi sonsuza değin

varlıklarını sürdürmelerini sağlamak için adeta birer araç olarak tasarlandığını kim bilmez? Cansız olduğuna inanılan şeyler bile kendilerine ait olanı aynı şekilde istemez mi? Yoksa niçin ateş hafifliğinden dolayı yukarı yükselsin, toprak ağırlığından dolayı aşağı çöksün, eğer bu yerler bu hareketler kendilerine uygun olmasa? Ayrıca tek tek her şey kendisine uyanla varlığını sürdürür ve kendisine karşıt olanla bozular. Taş gibi sert nesnelere kendisini oluşturan parçalarına sımsıkı yapışmıştır ve kolayca dağılmayacak şekilde bir direnç oluşturur. Hava ve su gibi akıcı şeyler kolayca ayrılır, ama ayrıldığı parçacıkları ile bir çırpıda yeniden birleşir. Ama ateş hiç bölünmez. Biz burada irade sahibi ruhun isteyerek yaptığı hareketlerinden değil, doğal işleyişten bahsediyoruz. Örneğin yediğimiz yiyecekleri düşünmeden sindiririz ve uykumuzda bilmeden soluk alıp veririz. Çünkü canlılarda bile yaşama arzusu ruhun iradesinden değil, doğanın temel ilkelerinden kaynaklanır. Çok kez zorlayıcı koşullar iradeyi doğanın büyük korkusu olan ölüme sarılmaya zorlar, buna karşın ölümlü varlıkların devamını sağlayan ve doğanın her zaman can attığı tek eylem, yani üreme, bazen iradeyle sınırlanır. Bir anlamda bu kendini korumaya olan tutku bilinçli bir arzudan değil de, doğal içgüdüden kaynaklanır. Çünkü Tanrısal öngörü bunu, yani mümkün olduğu kadar uzun yaşamayı sürdürmeye yönelik doğal arzuyu, yarattığı varlıklara yaşamlarını sürdürmenin en önemli nedeni olarak bahsetmiştir. O halde bütün var olanların varlıklarını sarsılmaz bir şekilde sürdürmeye doğal olarak can attığından ve kendilerine zarar gelmesinden çekindiklerinden kuşku duyman çok yersiz.” (Boethius 2011: 218-219)

Peki, doğadaki bu güzel uyumun sebebi nedir? Bütün bu cansız varlıklara neleri yapıp neleri yapmamaları gerektiğini öğreten kimdir? Hayvanlara nasıl yaşamaları gerektiğini öğreten kimdir? Âleme bu ince ölçüyü koyan kimdir? Bütün bunlar kendi başına ve tesadüfen mi oluyor?

“... Bu kadar farklı ve birbirine karşıt öğelerin bir araya gelmesinden oluşan dünya, farklı öğeleri bir araya getiren bir güç olmasaydı, böyle tek biçimli olmazdı. Birbirine kenetlediğini bir arada tutan bir güç olmasaydı, birbiriyle uyumsuz doğaların farklı yapısı bu uyumu böler, parçalardı. Kendisi hiç değişmeden birçok değişikliği bir düzene sokan güç olmasaydı, ne doğa-

nın bu kadar kesin bir düzeni olurdu, ne de farklı öğeler belli bir yere ve zamana, belli etkilere, belli aralıklara ve belli özelliklere bağlı bu kadar düzenli hareketler oluşturabilirdi. Ne olursa olsun bu güce, var olan şeylerin yaşamasını sağlayan ve hareket ettiren güce, bütün insanların verdiği adı veriyorum ve Tanrı diyorum.” (Boethius 2011: 225)

Boethius'a göre Tanrısal akıldaki yalınlık değiştirilemez nedenler zincirini yarattıkça dünya düzeni en mükemmel şekilde işler. Bu düzen kendi değişmezliği ile değişebilir olanları denetler. Başka türlü olsaydı bütün değişebilir olanlar gelişigüzel akıntıya kapılıp giderdi. (Boethius 2011: 287) Tanrısal öngörünün krallığında hiçbir şey rastlantıya bırakılmaz. (Boethius 2011: 295) Boethius'a göre Tanrı her şeyi yerli yerine koyduğu için evrende rastgele diye bir şey yoktur. Önceki filozofların çoğunun öne sürdüğü gibi hiçlikten hiçbir şey doğmaz sözü doğrudur. Boethius bu filozofların doğayla ilgili açıklamalarında dayanak noktası olarak maddeyi aldıklarının farkındadır ve bunu reddetmektedir. Ona göre evrende ince bir hesap vardır. Asla bir rastgelelik yoktur. (Boethius 2011: 311)

Sonuç

Boethius'un eserlerinde ortaya koyduğu fikirlerin kendisinden sonra birçok düşünür tarafından ifade edildiğini biliyoruz. Fakat onun söylediklerini önemli ve anlamlı kılan, yaşadığı zaman dilimidir. Makalemizin başında da belirttiğimiz gibi henüz daha Tanrı'nın mahiyeti ile ilgili tartışmaların bile bir çözüme kavuşturulamadığı bir ortamda teolojik meselelerle ilgili bu derin analizlerin Boethius tarafından yapılması gerçekten şayandır.

Boethius aslında zor bir dönemde, bir geçiş döneminde yaşamıştır. Buna rağmen Boethius'un teist bir filozof olarak akılla imanı bağdaştırma çabalarının yaşadığı dönem bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz. Teslisi reddetmese de Tanrı'nın bir olduğunu, hem Tanrı'nın bilgisinin sınırsız olduğunu hem de insanların fiillerinde özgür olduğunu, hem âlemde 'Mükemmel İyi' olan bir Tanrı tarafından ortaya konulmuş ince bir düzenin ve ölçünün olduğunu hem de var olan kötülüğün kaynağının Tanrı olmadığını, Tanrı'nın da âlemin de ezeli olduğunu fakat Tanrı'nın evrene zati bir önceliğinin olduğunu iddia etmesi yaşadığı dönem açısından çığır açıcı niteliktedir. Ayrıca onun bu fikirleri dolaylı olarak olsa da akıl ile dinin hakikatlerinin çelişmeyeceğini gösterme çabasıdır. Boethius dinin bize sunduğu gerçeklerin hepsinin mantık-

sal bir çerçeve içinde anlaşılabilir ve açıklanabilir olduğunu ortaya koymuştur. Yine kaderin yanlış anlaşıldığını ve onun Tanrı tarafından evrene koyulan bir ölçü olduğunu söylemesi de o dönem için orijinal bir düşüncedir. Evrendeki kötülüğün anlaşılmasında bizim değer yargılarımız ile Tanrı'nın değer yargılarının farklı olduğunu ve Tanrı'nın evreni külli kanunlar ile yönettiğini söylemesi de çok önemlidir.

Aklı bu kadar iyi kullanmasına ve akla önem vermesine rağmen diğer taraftan gözlerini evrene çevirip orada Tanrı'yı gören ve Tanrı'yı adeta bir mistik gibi tesbih eden bir başka Boethius çıkar karşımıza. *Felsefenin Tesellisi* kitabında, özellikle Teleolojik delille ilgili söylediklerine baktığımızda bu duyguyu baştan sona görebiliriz. Ömrünün son dönemleri hapis, sürgün ve işkencelerle geçmiş teist bir filozofun, Dante'nin isimlendirmesiyle bu "Son Romalı, İlk Skolastik" in dini meselelere getirdiği felsefi çözümler bugün de hala önemini korumaktadır. Onun din felsefesi kendisinden sonra Hıristiyan teolojisinde birçok ünlü ismi etkilemiştir.

Kaynaklar:

- Aguirre, Manuel (2012) "The Sovereignty of Wisdom: Boethius Consolation in the Light of Folklore", *Mnemosyne - A Journal of Classical Studies*, Vol.6, Issue. 4-5:674-694
- Akgün, Tuncay (2013) *Gazali ve İbn Rüşd'e Göre Yaratma*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alper, Ömer Mahir (2001) "İbn Rüşd'ün İbn Sina'yı Eleştirisi: el – Fark beyne re'yeyi'l - hakîmeyn", *Dîvân*, C. 10: 145-172
- Aristoteles, (1996) *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- ----- (2005) *Fizik*, Çev. Saffet Babür, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Armstrong, Karen (1998) *Tanrı'nın Tarihi*. Çev. Oktay Özel vd., Ankara: Ayraç Yayınları.
- Aydın, Mehmet (1995) *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara: TDV Yayınları.
- Boethius, (2011). *Felsefenin Tesellisi*. Latince'den Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Cennet, Bengü (2008) *Boethius'un Consolatio Philosophiae'ında Philosophia Anlayışı*. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı Latin Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi).

- Cevizci, Ahmet (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Clark, Kelly James (2008) *Readings in the Philosophy of Religion*, edited by Kelly James Clark. – 2nd ed., Canada: Broadview Press.
- Clouse, Robert G. (2004). *Hıristiyanlık Tarihi* içinde, Çev. Sibel Sel, vd., İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Cross, Richard (2012) “Form and Universal in Boethius”, *British Journal for the History of Philosophy*, Vol.20, Issue 3: 439–458
- Çetin, İsmail (2003) “Boethius'ta Tanrı'nın Bilgisi ve İnsan Hürriyeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2: 133-145.
- Donato, Antonio “Forgetfulness and Misology in Boethius's Consolation of Philosophy”, *British Journal for the History of Philosophy*, Published online: 28 Sep 2012, <http://dx.doi.org/10.1080/09608788.2012.721091>.
- Dressler, Hermigild (2004) Robert P. Russell vd., *The Fathers of The Church*, Editorial Board, The Catholic University of America Press, Washington, D.C. Vol.17.
- Erdem, Engin (2007) “Hocazade ve Mucibu'n-Bi'z-zat Düşüncesi”, *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Gersh, Stephen (2012) “The First Principles of Latin Neoplatonism: Augustine, Macrobius, Boethius”, *Vivarium*, Volume: 50: 113-138
- Hill, Daniel J. and Randal D. Rauser. (2006). *Christian Philosophy A-Z*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hılyar E. Fox, (2014) “Isidore of Seville and the old English Boethius”, *The Journal: Medium Ævum*, VoL. LXXXIII, No. I: 49-59
- İskenderoğlu, Muammer (2005) “İslam ve Hıristiyan Düşüncesinde Alemin Ezeliliği Tartışmaları Üzerine”, *Marife*, yıl. 5, sayı. 2: s. 43- 54
- Kılıç, Recep (1998) *Ahlakın Dini Temeli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Marenbon, John (2003) *Boethius* New York: Oxford University Press.
- Peterson, Michael vd. (2013) *Din Felsefesi-Seçme Metinler*. Çev. Rahim Acar vd., İstanbul: Küre Yayınları.
- -----, (2006) *Akl ve İnanç – Din Felsefesine Giriş*, Çev. Rahim Acar, İstanbul: Küre Yayınları.
- Platon (2001) *Timaios*, Çev. Erol Güney vd., İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Pojman, Louis P., and Michael Rea (2008) *Philosophy of Religion - An Anthology*, fifth edition, U.S.A.: Thomson Wadsworth Press.
- Terziyan, Tomas (2009) *Boethius'ta Trinitas Anlayışı*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı Latin Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi).
- Topaloğlu, Aydın (2014a) *Filozofların Tanrısı*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- ----- (2014b), *John Scotus Erigena Metafiziği*, İstanbul: Akis Kitap.

- Troncarelli, Fabio (2011). “Forbidden Memory: The Death of Boethius and The Conspiracy of Silence”. *Mediaeval Studies* Volume: 73: 183-205
- Vorlander, Karl (2008). *Felsefe Tarihi*. Çev. Mehmet İzzet vd., İstanbul: İz Yayıncılık.
- Waardenburg, Jacques (2011) “Teslis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40: 548-549
- Yavuz, Zikri (2008). “Divine Knowledge and Human Freedom”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları = Islamic University of Europa Journal of Islamic Research*, C. I, S. 2: 65-73
- ----- (2009) “Tanrı’nın Bilgisi ve İnsan Hürriyeti İlişkisi Bağlamında Frankfurtçu Liberalizmin Eleştirisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 50, S. 1: 49-69